

N A Š D A L J N I B L I Ž N J I S V E T

WISŁAWA SZYMBORSKA, LETOŠNJA NOBELOVA NAGRAJENKA

Resničnost tako zahteva

Skrivnostni in neoprijemljivi čar pesmi Wisławe Szymborske je v tem, da nam iz novega in nekoliko nepričakovanega zornega kota razkrivajo znane stvari. Ali bolje – kot da bi se v njenih verzih razkrivale same. Zgled za to je že naslov njene zadnje pesniške zbirke, iz katere so izbrani tudi prevodi: *Konec in začetek*. Čeprav skušnja z neskončnostjo spada med najbolj prvinske sestavine naše življenjske volje, smo navajeni zvezo med koncem in začetkom postavljati v obrnjenem zaporedju. Med tema dvema točkama se dogaja njena pesniška skušnja sveta. Ob prehajanju vsakega konca v nov začetek, v novo življenje, ki bo verjetno nova trda skušnja, so nanizana temeljna doživetja in spoznanja, ki so prav tako večno nadaljevanje prejšnjega. V njenih pesmih so prizorišče tega procesa najpogostejše človekove skušnje s svetom od vojn in katastrof do doživljanja ljubezni:

Saj je vsak začetek
zgolj nadaljevanje
in knjiga dogajanja
je zmeraj napol odprta.

(*Ljubezen na prvi pogled*)

Je to lahko razlog za optimizem? Ravno toliko kot samo dejstvo, da se ne zavedamo svojega začetka in svojega konca in zato vedno znova tekmujejo z rečmi, ki nas obdajajo, z obleko, ki nas hoče preživeti, pometamo grušč po vsaki vojni, štejemo dneve, nasedamo naključju in vsako novo ljubezen proglasimo za prvo. Iz istega razloga se človek venomer vrti okrog uganke lastnega bivanja, obstoja sveta, si zapolnjuje življenje in nemara zastira grozo nič. A vanj se nikoli ne pogrezne, ne more ga doseči, ker se bo konec iztekel v nov začetek, in ker ima nekaj bržkone biološko danih varovalnih mehanizmov. Med njimi je zelo pomembna zmožnost pozabljanja. Tu se pravzaprav začena zgodba lirskih junakov Szymborske, ki nas vodi na eni strani nazaj k začetkom njenega pesniškega razvoja, na drugi pa k pestri zgradbi njenih besedil in posebnim učinkom, ki jih dosega z distanco, ironijo in s posebnim pesniškim jezikom.

Wisława Szymborska v poeziji govori predvsem o svoji življenjski skušnji s stvarnostjo. Pri prebiranju njenih raznolikih pesmi nas polagoma obhaja spoznanje,

da ji nič vidnega in skritega ni tuje. Vse, kar nam pove o resničnosti in našem življenju, odkrivamo na nov način tudi sami, ali pa smo tako čutili, ne da bi se tega zavedali. Czesław Miłosz jo je zato posrečeno označil kot pesnico zavesti. Čeprav njene pesmi nikoli ne zdrsejo v osebno izpovedno noto in ostaja v svoji zasebnosti tako rekoč nedostopna, razkrivajo doživetja in spoznanja, ki jih vsakdo pozna, celo kot najgloblja osebna doživetja. Skrivnostni čar te poezije je nemara prav v vsakokratnem položaju subjekta, s katerim se bralec lahko identificira, saj jih sam doživlja kot enkratno lastno izkušnjo. Pesmi ga vključujejo kot sogovornika, soopazovalca in sopuslušalca. In ti trije položaji so v njenem načinu govora nemara temeljni. Posebej blizu pa nam je zaradi neusahljivega prizvoka humorja, ironije do okolice, dogajanja in sebe, brez česar bi težko shajali v naši skupni resničnosti. Prav zaradi te dvoumne spremljave pri večini njenih besedil najprej niti ne opazimo, s kakšnega zornega kota so prihajale njene besede.

Resničnost zahteva,
da se pove tudi tole:
življenje teče naprej.
To počne pri Kanih, pri Borodinu
in na Kosovem polju in v Guernici.

In kar se pove v nadaljevanju o vsakdanjem življenju v teh krajih, ki jih samodejno pospravljamo v oddaljeno zgodovino vojnih porazov in zmag, je čisto nov pomen izrabljene fraze o teku življenja, je celo rahlo razgaljen zastrti Nič in pridana tolažba: *Ni čisto brez čarov ta strašni svet.*

S temi potezami si je od sredine petdesetih let naprej začela pridobivati posebno mesto med takrat vodilnimi pesniki na Poljskem: Tadeuszem Różewiczem, Mironom Białoszewskim, Stanisławom Grochowiakom in Zbigniewom Herbertom. Skupaj z njimi je prodirala tudi v literarno življenje zahodnega sveta. Czesławu Miłoszu so bila takrat vrata v domovino zaprta. Za poljsko književnost so bila to zelo plodna leta, saj je v vseh treh zvrsteh – v poeziji, prozi in dramatik – prodrila v t. i. svetovno književnost. Morebiti so Gombrowicz, Mrozek in Miłosz kot emigranti iz »ugrabljene Srednje Evrope« pomenili nekakšno angažirano alternativo sodobnih zahodnoevropskih tokov. Švedska akademija, ki je leta 1980 Miłoszu podelila Nobelovo nagrado, je morala ceniti predvsem njegovo moralno, kritično opozicijsko držo tudi do Zahoda, saj se v glavnem ni prilagajal pričakovanjem zahodnih založnikov in ni pristajal na črno-belo prikazovanje totalitarizma potem, ko je emigriral, temveč je načel vsa temeljna moralno-etična vprašanja civilizacije. Zato so v njegovi poeziji bolj razbirali usodo človekovega metafizičnega izgnanstva iz raja. Nagrajena je bila Miłoszeva angažirana drža za etične vrednote. Temu je podrejen izpovedni subjekt njegove poezije, ki jo na poseben način bogati poljska izkušnja z zgodovino.

Življenje je poljskega izobraženca postavljalo pred posebne izkušnje, ob katerih se je moral zmeraj na novo odločati, iskati odgovore na temeljna vprašanja in poslušati notranji glas dvoma. Na preizkušnji je bila predvsem etična odgovornost posameznika. Nemara imajo odgovori, ki jih na temeljna vprašanja daje izobraženec, katerega zavest in skušnja sta se oblikovali na območju stičišč različnih kultur, jezikov in religij, posebno vrednost, vsebujejo določen odstotek modrosti, ki v drugačnih okoljih ne pride toliko do veljave. Stičišče kultur in religij si je na eni strani mogoče zamišljati kot »pestrost«, tudi kot »bogastvo« izročila in dialog... če seveda do tega pride, če raznotežje obstaja. Poljski izobraženec, ki svoje genetsko poreklo pripisuje zahodnoevropski etiki, lahko izza Visle in Buga, kjer mora pri

svojih vrednostnih merilih razumeti tudi vzhodnega soseda, pove marsikaj tehtnega v kulturnih okoljih zahodne Evrope.

Tudi na spoznavanje sveta Wisławe Szymborske so vplivale omenjene specifične okoliščine, čeprav jih je s posploševanjem na najbolj temeljne človekove položaje obenem presegala. Sodobni kritik jo je imenoval »dama s hladnim pogledom na resničnost«. Prvi dve zbirki *Zato živimo* (1952) in *Vprašanja, postavljena sebi* (1954), ki se jima je deloma tudi sama odrekla, kritiki zaradi predsodkov o sorealističnem davku poezije tistega časa, niso dosti upoštevali. S tretjo zbirko z naslovom *Klic Jetiju* (1957) pa je uveljavila izvirnost svoje poetike in z njo na nov način odprla predvsem moralno-etična vprašanja. Čeprav v pesmi *Rehabilitacija* govori o najbolj kočljivih moralnih vprašanjih, ne izreče nobene sodbe ali ocene. Tu se pojavi vprašanje človekovega spomina, ki v tej fazi še ni pogojen biološko, temveč je predmet ideološke manipulacije. Ob zavesti o etični odgovornosti do ohranjanja spomina na krivično obsojene se odvije njeno soočenje resnice in stvarnosti: *Na poti od laži k resnici prenehaš biti mlad*. Toda pesniško razmerje do sveta se ne more ustaviti pri ugotovitvi stanja, ki bi kazalo zgolj na trpno sprejemanje stvarnosti in poraženost subjekta. Vzporedno s spoznavanjem resnice o svetu in človeku se pri Szymborski oblikuje vse jasnejša podoba o prvinskih vrednotah človekovega bivanja. Tu se odpira prostor za ustvarjanje možnega sveta, ki je že sam po sebi kritika obstoječega.

Domišljam si svet v drugi izdaji,
v drugi, popravljeni izdaji,
tepčem v zabavo,
melanholikom v jok,
pleščem za glavnik,
psom za čevlje.

(*Domišljam si svet*)

V popravljeni izdaji sveta je pesnica vnesla korekture predvsem v poglavja o sporazumevanju med vsem bivajočim, v razdelek o času (drugo poglavje), ki bo prizanesel edino plemenitim čustvom, o trpljenju in smrti (tretje poglavje), ki ne bosta sovražnika čutnemu telesu. Druga smer njenega ustvarjalnega izživljanja pa je stalno utrjevanje maneverskega prostora svobode posameznika, kjer so vsakdanje razmere konkretne družbene resničnosti postale gonilo absurda:

Biti ali ne biti, to je tu vprašanje.
Kakšno, ljubček, je to vprašanje.
Politično vprašanje.

Njen absurden humor se je najbolj izživel v dveh zbirkah iz sedemdesetih iz let (*Vsakršno naključje*, 1975 in *Veliko število*, 1976), v pesmih iz osemdesetih pa je vse bolj pomešan s tragičnim položajem posameznika (*Ljudje na mostu*, 1986), vse večja je dramatična napetost med človeškimi vrednotami in podobo sveta, ki nam jo ustvarja vsakdanja skušnja. V njem je globoka disonanca, nepopolnost in nekakšna zasilonost. Posameznik je od sveta odtujen, nobene možnosti ni za sporazumevanje ne med ljudmi ne med drugimi vrstami bivajočega, vsakdanje bivanje se odvija *na babilonskem stolpu*. Odtujenost od celovitosti in skladnosti bivanja človeka prepušča popolni igri naključja, v kateri ni mogoče najti globljega smisla, resničnost in

navideznost sta nerazpoznavno pomešani med sabo. Zato postaja življenje provizorično, posameznik pa statistična enota.

Nobena njena pesem se ne izteče v moralizatorsko poanto, kvečjemu v paradoks in trpko ironijo. Na tej ravni sprejemamo njeno izpoved kvečjemu kot dialog, h kateremu nas vabi kot sogovorce, ko nam govori: *Rodimo se brez vaje, živimo brez generalke*. V jeziku eksistencializma bi se temu reklo tudi izvrženost v bivanje. Naša volja in zavest lahko to stanje sicer le ugotavljata, a to najbrž še ni pristajanje na svet, v katerem smo le igrače golega naključja. Na voljo naključja, za katerim ni nič, res ne moremo vplivati, ker se je nekaj moglo zgoditi prej ali pozneje, bliže ali malo dlje, ne tebi, na srečo, *zato, zaradi, navzlic, ne glede (Vsakršno naključje)*. Toda pesnica ne spregleda, da se je vse, kar je naključno doletelo posameznika, moralo zgoditi, in to potem, ko je mehanizem naključij sprožil človek sam, *ki je, dokler živi, sam sebi v napoto*.

Kadar hoče Szymborska razkleniti zaprt krog človekovih nezmožnosti, da bi s pristnimi vrednotami osmislil svoje bivanje, in preseči nihilizem svojega časa, izkoristi edino in najstarejšo pravico človekove domišljije, da ustvarja neobstoječe, vendar možno, kljub trpljenju in obupu vztraja pri vrednotah in si pomaga z umetnostjo. V njej je še mogoče ohranjati predstavo, da –

Delitev na zemljo in nebo
ni pravi način
za mišljenje o tej celoti.

Toda prav tu nekje med nebom in zemljo se nahajamo, ker nam tako narekuje nekaj razlogov, med drugim tudi zato, ker:

Omogoča preživetje
pod bolj določenim naslovom,
ki ga je lažje najti,
če bi me kdo iskal.
Moji posebni znamenji sta
očaranost in obup.